

az ősi történeteket —, hanem arról a bölcsességről is, az empíriánál magasabb értékű tapasztalati anyagról is, amely ezekben a mítoszokban megfogalmazódik. Székely János „leleménye” az, hogy Enkidu, a „vadember” szocializálódásának történetét az erotikával, a szexszel való találkozásból „vezeti le”. Azzal, hogy elveszítette az „ártatlanságát”, ki is szakadt a természetből (az állatok félnek tőle), a bűntudata általi manipulálhatóvá vált. Elveszítette a szabadságát. Így nyersen „lefördítva” talán laposnak tűnik a gondolatsor, pedig századvégünk erkölcsi és eszmei zűrzavara nagyon is indokolja ezt a kérdésfelvetést és megközelítést. Moravia (aki pedig regényeiben korántsem szűkszavú az erotika és szex ábrázolásakor) már a hatvanas évek elején figyelmeztetett egyik tanulmányában arra, hogy a szexualitás hétköznapivá, áruvá, dologivá válása milyen veszélyeket hív elő. Személyiségünk egyik legintimebb, legbensőbb szféráját érinti meg ez az élmény, s ha olcsóvá, köznapivá-közönségessé válik, általa az egész személyiség sérül jóvátehetetlenül.

Márpedig a megzavarodott, a kiábrándult, megcsömörlött ember (és tömeg) könnyen játékszere lehet a legképtelenebb szándékú eszmének, hatalomnak (ez lehet politikai is). Azért fontos (itt) ez a gondolat, mert Székely János értelmezése szerint a történelem nem más, mint dominanciák harca. (Nyakig a történelemben, Bűnünk és bűntudatunk, A kultúra meghasonulása stb.). Fanyar, meghökkentő, de nehezen cáfolható felismerés ez, s a maga nemében nem is új (lásd Fourier Marx). Székely János azonban hozzát teszi, hogy illúzió, hiú ábránd az, hogy a dominanciák harcában „jól járhatunk”. Veszít az is, aki elnyeri az uralmat, mint ahogyan az is, akit uralom alá hajtottak. Talán nem véletlen, hogy a szerző a sztoikusok nyugalmat és fegyelmét parancsolja önmagára... A gondolkodó (humanista ember) számára eleve visszatartó minden olyan cselekvés, amely a másik ember, másik embercsoport ellen irányul. Annál is inkább, mivel ezek „haszna” mindenkor kétséges, és időben — véges is.

Ez a sztoikus, már-már puritán önmérséklet jelentkezik a többi írásában is. Senkit nem ítél el, de a saját megszenvedett-kiharcolt értékrendjét és belső nyugalmat semmiért nem adja oda. Nagyon is jellemző erre az emberi tartásra a Levél a pezsgődíj zsűrijéhez című írása. Az Utunk szerkesztősége minden évben díjat szavaz meg valakinek, akit nem ismer el a „hivatalos” kritika. Nos, Székely János udvariansan de határozottan visszautasítja ezt, s egyáltalán minden díjat, mondván; hogy ez(ek) inkább csak elvesz(nek), mintsem, hogy hozzát tesz(nek) a mű(vek) értékéhez. Mert az igazi művek — fejt ki máshol — nincsenek sem korhoz, sem társadalmi osztályhoz, ideológiai megfontolásokhoz kötve. Szülessenek azok akár kunyhóban (lásd Arany János) vagy palotában (Lev Tolsztoj). Ezekben az írásaiban ismét a filozófus szólal meg, aki (mert nagyon is jól ismeri?) úrrá tud lenni az íróember hiúságain, gyarlóságain, gyengeségein. Furcsamód mégis ettől válik szeretetre méltóvá a szerző, mint egyik mestere Szervátiusz Jenő, akiről oly megrendítően szép sorokat írt annak halálakor. (*Kriterion*.)

HORPÁCSI SÁNDOR

A fejlődés (kétütemű) motorjai

NEMZETKÖZI SZIMPOZIONOK MAGYARORSZÁGON 1967—1987

Ha egyetlen mondatban kellene megfogalmaznom, miben látom a ma képzőművészetének legfőbb gondját, azt mondanám: *képzőművészeti életünk kiállításcentrikus és piacorientált ahelyett, hogy alkotásközpontú és érték meghatározottságú lenne*. Az okok elemzése nem egy könyvrecenzió feladata, némi környezetrajz mégis elengedhetetlen, ha olyan átfogó jelenségről kell szólni, mint húsz év hazai szimpozionmozgalma. Már ebben a két megállapításban — mármint hogy húsz éve élnek

Magyarországon a nemzetközi kitétekintésű alkotótelepek, illetve hogy a mai helyzetet meglehetősen pesszimistán látom — legalábbis ellentmondás feszül. Két évtized jó-részt prosperáló szimpozionai képtelenek voltak felrázni, átrendezni, megújítani a hazai művészeti közéletet, illetve egy-egy alkalommal fölkorbácsolták indulatainkat, ámultak a gyors sikereken, ám megmaradt lokális érvényük és szűk kisugárzásuk. Talán az is vizsgálandó, miért nincs művészeti közélet? Miért nincsenek kiépített információs pályák az ideológia és a művészet, a művészeti ágak, a művészek, a szakmai bázisok, a közművelődési intézményhálózat és közönség aktív és érdeklődő csoportjai között (gondolok itt baráti körökre, alkotótelepeket támogató csoportokra, adományozókra, iskolai közösségekre stb.). Miért hiányzik erről a területről (is) a hatásos és jó reklám, a friss és hitelesen reagáló könyvkiadás, az orientáló propaganda? Még néhány évtizeddel ezelőtt is városi, sőt országos esemény volt egy-egy jelentős kiállítás, egész napos program résztvevőknek, szervezőknek, kritikusoknak, mecénásoknak. Vásárhelyen például túrós lepénnyel, közös ebéddel, szakmai vitákkal, termékeny találkozásokkal. Mára nemcsak a túrós lepény maradt el, de az a bizonyos kemence is kihűlt; a szándékok tisztázása, a baráti találkozók, az éjszakába nyúló beszélgetések is ritkultak. Mert a tények makacs dolgok, az egzisztencia pusztaszententartása a visszaesés érzetét kelti, a művészeti életből kivonuló állami mecenatúraszervezetek fenntartása, a közösségi megbízatások, ösztöndíjak, pályázatok, alkotótelepi beutalások, kiállítások, katalógusok, plakátok, propagandaanyagok finanszírozása, a vásárlások stb. — új, ritkább levegőjű közeget, sokak számára légszomjat jelent. Szokatlan helyzethez kell alkalmazkodni, amit még tetéz az új adótörvény művészeket méltánytalanul hátrányos helyzetbe hozó rendszere, az áfával sújtott közösségi alkotások árainak ugrásszerű emelkedése, az ideológiai zavar, az érték-tözsde bátortalansága és bizonytalansága. Mindezeket természetesen erősítették és támogatták a művészeti szövetségeken belüli érdekellentétek, az alkotók és felügyeleti szerveik sokágú szembenállása, az összefonódások a köztéri munkák piacán, a központi alkotóházakba való beutalásos rendszer kontraszelekcioja, a ritka tanulmányutak és külföldi tárlatok hierarchikus meghatározottsága, a lemaradás okozta állandó lépekényszer görcsös igyekezete. S még sok más tényező!

Az elmúlt két évtized bármennyire is ellentmondásos, sok kísérlet, eredmény, jó szándék terepe is. Ezek közül is meghatározó jellegűek az egyre-másra alakult alkotótelepek, szimpoziumok. E művészeti műhelyeknek húszéves történetét, dokumentumaikat, céljaikat és szakmai, kritikai visszhangjaikat, zátonyaikat és prosperáló irányzataikat gyűjtötte egybe az a kötet, melyet nemrégiben jelentetett meg a Baranya Megyei Tanács V. B. művelődési osztályának égisze alatt működő Bányai Alkotótelepek intézménye, mely 1984-ben alakult, felvállalva és összevonva a Siklósi Nemzeti Kerámia Szimpozion és a Villányi Nemzetközi Szobrász Szimpozion örökségét, jogfolytonosságát, mai és holnapi tevékenységének irányítását. Ez a sajátos szervezésű és működésű intézmény máris jelentős tettet hajtott végre, kötetbe foglalva a művészek, kritikusok, műtörténészek, szervezők és mecénások kezébe adta a kortárs magyar képzőművészeti élet szimpozionokkal reprezentáló dokumentumgyűjteményét. A *Nemzetközi szimpozionok Magyarországon 1967—1987* című kiadvány szerkesztője, a dokumentumanyag válogatója és a bevezető tanulmány írója *Dvorszky Hedvig* művészettörténész.

Valóban igazolható, hogy a hatvanas évek második felében — reményt keltő gazdasági és társadalmi törekvések oldalvizén, a reformgondolatok holdudvarában — elkezdődhetett egy jórészt öntevékeny alapokon nyugvó, külföldi mintákra szerveződő, főleg a fővárostól távolabbi pontokon, kis- és középvárosi felismeréseken alapuló kisközösségi művészeti akcióorozat, amely nemzetközi szimpozionmozgalommá nőtte ki magát. Nem a központi elhatározás, a gondosan propagált szakmai vagy szervezeti támogatás éllette, hanem az önszerveződés, baráti vagy szakmai csoportok azonos érdekkapcsolatai, hosszú évekig háttérben levő városok kitérési kísérletei, egykori hagyományok felélesztésének szándékai, elsorvasztott technikák, új, követésre méltó technológiák kifejlesztésének akarata. A fejlődés motorjaivá váltak egyes életképes szimpozionok, mások kérészetük ellenére megtermékenyítették a műfajt,

tapasztalataikon újabb elképzelések születhettek, voltak kudarcra járó próbálkozások is. Erdemes végigtekinteni, milyen bázisra szerveződtek az alkotóműhelyek, milyen műfajok sorakoztak fel, s a topográfiai elhelyezkedésük milyen következtetésekre adhat alkalmat.

Felszereltségét tekintve egyes telepek *meglévő technikai-technológiai bázisra épültek* időszakos jelleggel (Acélkohászati Alkotótelep, Dunaújváros), mások folyamatos munkát biztosítva (Kezdeti Kísérleti Stúdió, Kecskemét). Előfordult *csoportos együttműködés technikai-technológiai háttér nélkül* (Hajdúböszörmény), volt *célra szervezett csoportos együttműködés* (Alumíniumszobrászati telep, Székesfehérvár) és *elméleti tanácskozás* (design, Zsenye). Nem említi a kötet, hogy néhány helyen teremtették a nélkülözhetetlen technikai-technológiai bázist, mely induláskor még csak nyomaiiban vagy még úgy sem volt. Gondoljunk csak a teljesen újként született kecskeméti kísérleti kerámia-stúdióra, melynek égetési lehetőségei — épp a nemzetközi kapcsolatok révén — ma is egyre gyarapszanak, vagy a makói grafikai művésztelep nyomdai és sokszorosító berendezéseire, melyeket szinte maguknak harcoltak ki eredményeikkel, életképességükkel.

Ha műfaji statisztikát készítünk, azt tapasztaljuk, hogy *a szobrász alkotótelepek viszik a primet*: öt ilyen dolgozott az elmúlt évtizedekben; igaz, akadt, amelyiket egyik alkalommal rendeztek meg. A szobrászaton belül is színes a skála, hiszen a kőfaragó, faszobrász, fafaragó, érmész táborok mellett szerveztek acél- és alumínium szobrász szimpoziumot is. A grafikai paletta is gazdag, karakteres a békéscsabai (alkalmazott grafikával foglalkozik, a Kner Nyomda ipari bázisára épülve), a makói (sokszorosított eljárások kísérleti műhelye), a salgótarjáni (az egyedi rajz fellegvára). Talán legéletképesebbnek a kerámiaműhelyek tűnnek (Siklós és Kecskemét); izgalmas a zománcművészeti és az volt a textilművészeti alkotótelep. Festéssel kizárólag a hajdúböszörményi foglalkozik — érdekes vizsgálat lenne, hogy a legnagyobb létszámú művészcsoporthoz, a legnépszerűbb műfajhoz, a legnagyobb tömegben készülő műveknek miért nincs nemzetközi megméréstésre is alkalmas szimpoziumja? Egyre fontosabb lenne az ipari formatervezés ügyét elősegítő elméleti tanácskozások mellé — Zsenye — legalább egy tervek megszületését és prototípusok elkészítését elősegítő, némi ipari háttérre támaszkodó műhely megteremtése.

Érdekes térképet kapunk, ha *a művésztelepek topográfiáját* rajzoljuk fel. Jórészt távol helyezkedik el a nemzetközi jellegű telepek döntő többsége a fővárostól. Legtöbbjük a Dunántúl településeihez kötődik, megszületésükben éppúgy közrejátszottak a természeti adottságok (a Villányi-hegy, a Nagyatád környéki és zalai erdők), mint a történelmi örökségek (Siklós környékének történelmi és folklórhagyományai), de egyes jelentős gyárak ipari lehetőségei (Dunaújváros és Székesfehérvár esetében) is. A Dunántúl nyolc szimpoziumja mellett az Alföldön hat működik — Nyíregyházán, Hajdúböszörményben, Kecskeméten (kettő is!), Békéscsabán és Makón. Az északi országrészben két műhely dolgozik, az egyik Vácot, a másik Salgótarjánban. Csongrád megye — ebben a vonatkozásban — nemigen dicsekedhet!

Fontos kérdés, melyre a válasz nem lehet teljes: *milyen kézzelfogható, szemmel látható, nemzeti kultúránkat és az egyetemes művészetet gyarapító eredményeket produkáltak az alkotótelepek?* Vannak mérhető és csak közvetlenül érzékelhető eredmények. Lényeges és szinte mindenki által tettenérhető sikernek könyvelhetjük el a gyűjtemények gyarapodását, hiszen több szimpozium egyik feltétele, hogy az ott készült alkotások egy része a helyi gyűjteményt gyarapítsa. Ezek a gyűjtemények a műfajokat vizsgáló művészettörténészek, kritikusok fontos kutatási terepei, az időszakonkénti kiállítások pedig a nagyközönség számára igazolhatják a telepek életképességét, esetleg visszafejlődését, működési zavarait. Olyan különleges eredménye is lehet, mint a villányi szabadtéri szoborpark, mely sajátos látványosság, egy szoborra faragott hegy. De hasonló a nagyatádi faszobrok parkja is. És kerültek más közterekre is szimpoziumokon készített alkotások, a makóiak mappákká formálták éveken át a telepen készített munkáikat, s ezek a lapok eljutottak Bécsig, Párizsig. Előfordult az, hogy árusítással az itt készült művek a közönség tagjaihoz kerültek, az érte kapott összeg pedig a telep anyagi lehetőségeit bővítette. Nem ilyen egyértelmű és mérhető

például a művészek mesterségbeli tudásának gyarapodása, a szellemi áramlatokhoz való csatlakozás gyorsasága, új módszerek és eljárások beépítése a hagyományos technikákba, a műhelyprogramok szellemi horizontokat tágító hatása és sorolhatnám.

Dvorszky Hedvig két évtizedet összegző dokumentumkötete *sejtetni engedi a művészettörténeti aprómunka tágasságát és mélységét*. Utal arra a hatalmas anyagra, szellemi kincsre és létrejövő műalkotásra, mindarra a sok alkotóra és társadalmi visszhangra, melyeknek föltérképezése, összegyűjtése, rendszerezése és elemzése nélkül a szintézis, a művészettörténeti értékelés nem készülhet el. Egy ilyen dokumentációs bázisnak *alappfeltétele a pontosság, a viszonylagos teljesség, a módszertani egyértelműség, a tárgyilagosság, a világos struktúra, a rendszeresség*. Sok szempont szerint vizsgálható a magyarországi szimpozionmozgalom. Megközelíthető a telephelyek oldaláról, a profil és a műfajok felől, a nemzetközi és hazai visszhang irányából, de a háttér, a létrehozó és működtető bázis alapjáról is. A szerző — első ilyen munka lévén — *a legegyszerűbb és legalapvetőbb kiindulást választotta, a működési hely sorraevésével a leglényegesebb mutatókat rendezte egybe: hely, műfaj, művészi program, működési feltétel, sajtó és szakmai visszhang, résztvevők névsora*. Majd bőséges bibliográfia. Két kisebb ellentmondást látok az összeállításban. Egyik, hogy ha a hazai nemzetközi szimpozionokról készít leltárt, miért került bele a mindössze két alkalommal megrendezett, a székesfehérvári könnyűfém-műhely néhány magyar szobrász számára lehetőséget teremtő találkozó, s miért nem az évtizede rendszeresen, s alkalmanként külföldi vendégművészeket is foglalkoztató, mai festészetünk középgenerációjának olyan kiválósgait tömörítő művésztelep, mint a csongrádi, ahol Nagy Gábor, Dienes Gábor, Aranyi Sándor, Záborszky Gábor, Kis Tamás Vilmos és társaik a meghatározó egyéniségek. A másik megjegyzésem: úgy tűnik, még mindig régi beidegződések, *rossz mechanizmusok működnek a sajtóanyagok gyűjtésében*. A képlet a következő: Makó Csongrad megyében van, tehát a Csongrád Megyei Hírlap anyagai a meghatározóak. Hogy Szegeden megjelenik egy Délmagyarország című újság, mely a hetvenes évek elejétől — akkor még Maros menti művésztelepként profi alkotók, rajzpedagógusok, művésztanárok és kiemelkedő amatőrök részvételével a helyi Rudnay-hagyományokon szerveződött közösség volt, mely 1975-ben Kocsis Imre kezdeményezésére váltott profilt, s vált a hazai sokszorosító grafika nagyszerű műhelyévé — napjainkig a folyamatot végigkövette, nem létezik a gyűjtő számára, tehát nem csoda, ha hiányzik a bibliográfiából. Az pedig már kész csoda lenne, ha a békéscsabai alkalmazott grafikai biennálék rendszeres figyelemmel kísérését és munkásságuk értékelését felfedezték volna a Délmagyarország hasábjain. S gondolom, ez a formális logika szerint működő rendszer más fórumokat is figyelmen kívül hagyott. *A sajtófigyelés ezek szerint lapokat pásztáz, s nem írásokat keres*. Pedig a második lehetőség a hasznosabb és értékesebb.

A Nemzetközi szimpozionok Magyarországon 1967—1987 című kötet úttörő jelentőségű művészeti életünkben, hiszen művészeti könyvkiadásunk alkotó- és monográfiacentrikus, fehér holló a problémafelvetés, a dokumentáció. *Először gyűjti egybe és rendszerezi a két évtizedes mozgalom fő ismérveit. Olyan alap, melyre építeni lehet; olyan fogódzókat nyújt, amelyek támpontokat adnak; olyan térkép, melyek segítségével a mélyfúrások elkezdődhetnek*. S bár több közülük megszűnt, tanulságai értékes adalékok. Az sem titok, a körülmények változásával ennek a mozgalomnak is alakulnia szükséges. A korszakhatárt is jól érzékeli a kötet egésze. Az eredeti célok összegzése bármilyen tiszta szándékból született, mai viszonyaink ismeretében szinte már megmosolyogtató. „... a művészi alkotómunka közösségi hitből fakadó, de az individualizmust serkentő műhelymunkát és a jövőbe mutató kísérletezést, nem feltétlenül a kész művet tekintette az alkotás céljának és értelmének.” A holnapi célok a mai viszonyok ismeretében mást sejtetnek. Ma a „fejlődés” két-ütemű motorjai a rendszeres közszereplés és a piaci igények kielégítését indukálják elsősorban. Ahhoz, hogy a művészi műhelymunka visszanyerje rangját, a valódi érték pedig társadalmi presztízst, sokat tehetnek a még pulzáló szimpozionok kohéziójukkal és kisugárzó fényeikkel. Ehhez hozzásegít ez a fontos könyv — melyhez hasonlókat sokat kívánok még a mai gazdasági rolójátékok idején is. (Nemzetközi

„Extra Hungariam...”

HÁROM KÖNYV NEMZETTUDATUNK HORIZONTJÁRÓL

Hogyan illeszkedik be a közép-kelet-európai régió Európa és a világ egymástól kölcsönösen, bár nem egyforma mértékben függő térségeinek rendszerébe? Hol van Magyarország helye a Duna-táj gazdasági, politikai és kulturális struktúrájában? Újkori történelme során miként változott a játéktere, melyen szabad mozgástér kínálkozott? Különböző korok hazai közvéleménye, illetve a tudósok és politikusok vajon reálisan értékelték-e az ország lehetőségeit, amikor áhított célként a nyugat-európai fejlődési trendhez való kapcsolódást tűzték ki Magyarország számára?

Az utóbbi évek meg-megújuló közéleti-szakmai vitáihoz gyakran tették fel ezeket a kérdéseket a társadalomtudományok szerteágazó területein dolgozó kutatók, és számos kiadvány is napvilágot látott e tárgykörben. Ehelyütt három könyvet szeretnék kiemelni az 1988-ban megjelentek közül: Ágh Attila: *„Népek hazája, nagyvilág...”* (Akadémiai Kiadó); Glatz Ferenc: *Nemzeti kultúra, kulturált nemzet, 1967—1987* (Kossuth Könyvkiadó); valamint Papp Zsolt: *Kormetszetek* (Kossuth Könyvkiadó) című írásait.

A filozófus-politológus, a történész és a szociológus más-más oldalról közelíti meg a valóságot. A számára izgalmas kérdéseket sajátos, rá jellemző szemszögből vizsgálja. Ágh Attila az egésztől, a világrendszer-elmélet fejlődésének elemzésétől jut el a részig, hazai lehetőségeink felvázolásáig a *„Népek hazája, nagyvilág...”* című munkájában. Írása hiánypótló kézikönyv az eszmétörténet tanulmányozó kutatók számára, ugyanakkor közérthető nyelvezete és áttekinthetősége lehetővé teszi, hogy szélesebb olvasóközönséghez is eljusson. A könyv azonban nem tekinthető a világrendszer-elmélet fejlődése pusztán kritikai áttekintésének, hiszen a szerző továbbgombolyítja a neves külföldi és részben hazai kutatók által felvetett gondolati szálakat, és következtetései önmagukban is figyelemre méltóak. Ágh Attila Polányi Károlynak, a világrendszer első magyar tanulmányozója emlékének ajánlja a mottóban művét. A hazai nyilvánosság előtt, leszámítva a szakmabelieket, a méltatlanul alig ismert Polányi volt ugyanis az első tudós, aki ezt az elméletet modern formájában *„The Great Transformation”* című munkájában felvetette. Az ő munkásságára támaszkodva született meg a hetvenes években a világrendszer-szemlélet Immanuel Wallerstein által vezetett iskolája, amely Ágh írásának középpontjában áll. Az új irányzat kialakulását a szerző a második világháború utáni társadalomtudományi fejlődés egyik alapvető paradigmaváltásaként értékeli, majd felhívja a figyelmet az ezzel szinte egy időben jelentkező másik tendenciára, amely az állam és politika sajátos dinamikájú, viszonylag autonóm és növekvő mozgásterét igyekezett megragadni. Munkájában Ágh Attila a világrendszer-elméletre koncentrál, de ellenpontként megtartja a másik nézőpontot is, hiszen a két irányzat kölcsönös egymásrahatásban és vitában fejlődött, az egyik tárgyalhatatlan a másik nélkül.

A világrendszer-szemlélet kialakulását a könyv a 18. századi klasszikus polgári elméletekig (Smith és Ricardo) vezeti vissza, majd röviden tárgyalja a Marx által összefoglalt 19. századi forradalmi gondolatok jelentőségét mint az új elmélet második nagy hullámát. Ezek a világrendszer-szemlélet kialakulása irányába tett lépések azonban nem hozták áttörést a klasszikus polgári nemzetcentrikus szemléleten.